

Bomärken användes som mest under medeltiden och avtog därefter under 1600-talet

Många gamla träföremål har flera bomärken vilka tillsammans med andra utskärningar även utgör ett dekorativt inslag. Den rikligt utsirade navaren har fått ett bomärke symmetriskt placerat och mangeldonet från 1798 är översållat med hela 18 olika bomärken. Samtliga föremål är från Dalarna.

Det bortglömda språket

Allmogens bomärken

Ristningar av olika slag på allmogeföremål i trä kan vara lätta att känna igen som årtal, namn eller initialer. Men andra tecken kan vara svårare att tyda. Ofta handlar det då om bomärken, symboler med tusenåriga traditioner.

Text & foto INGE NILSSON

Människan har alltid haft behov av att ägarmärka sina ägodelar men har inte alltid haft tillgång till klistermärken eller ens kunskapen att skriva. Bomärken har därför en lång historia och de användes under medeltiden av alla, från kungar till drängar.

I Sverige är det oftast på gamla träsaker som man hittar inskurna bomärken. Men i gamla tiders täta bygemenskap var det nödvändigt att märka större delen av lösöret och därför högg man in dem i järn, broderade på tyg och kläder etc. På träföremål var det även vanligt att initialerna brändes in med brännjärn.

Bomärken är särskilt vanliga i fäbodområdena där föremål från olika gårdar blandades på fäbodarna.

Även djuren, dock ej kor, märktes. Det hände till och med att skjutna älgar, som skulle hämtas i skogen, märktes med bomärke. Innan skrivkunskriften blev allmän användes bomärket även för att under teckna handlingar. Bomärkesymbolerna återfinns även på medeltida kalenderstavar, mynt och kyrkdörrar.

Bruket av ägarmärken har varit globalt och det äldsta fyndet i Europa finns på en stav daterad till 30 000–25 000 före Kristus som

hittades i en grotta i Spanien. Från germanska områden finns belegg för bomärken från paleolitisk tid (10 000–3 000 före Kristus). Äldsta omnämnanden av bomärken är i lagar från 400–800-talet. De äldsta skriftliga belägen i Norden är från 1100-talet.

Bomärken användes som mest under medeltiden och avtog därefter under 1600-talet. Samtidigt föll symbolernas betydelse i glömska. De flesta är kristna symboler inom den katolska kyrkan men ett århundrade efter reformationen var dessa gudstecken bortglömda.

Bomärkena har trots det därefter använts i flera hundra år. Minskningen under 1700- och 1800-talen berodde på att skrivkunskriften ökade. Men i reliktområden, områden där traditioner och materiell kultur förändras långsammare än i andra områden, har de använts längre.

Men hur länge? I Sydsverige och en bit upp i Mellansverige försvann bomärkena i mitten av 1800-talet men längre upp, i till exempel Dalarna, fortsatte befolkningen med denna sed. I boken *Gruddbo på Sollerön* finns beskrivet hur bomärken användes så sent som 1938. Skolbarnen kunde som läxa få i uppgift att under två dagar samla in upp till 187 olika bomärken.

Klappeträt från Dalarna har genom åren fått såväl initialer, bomärke som runor. Bomärket är ett Jesus Kristus-monogram men kallas även för Kristusruna.

“Vi använder fortfarande bomärken i vår by”

Margit Andersson, bosatt just i Gruddbo på Sollerön, har för hembygdsföreningens räkning kartlagt bomärkena i öns sju byar.

– Vi använder fortfarande bomärken, berättar hon. Lånar vi till exempel ut en plasthink så ritas vi dit familjens bomärke med en tuschpenna. Då vet alla vem som äger den. Själv har jag nr 44 med ett extrastreck eftersom vår gård är en avknoppning från Hällgården, säger Margit Andersson.

Ofta förknippas bomärken med specifika gårdar men i Dalarna följer de släkten snarare än gården. Olika familjer i samma släkt har varianter av samma tecken vilket gör att bomärkena blir intressanta även för släktforskningen.

MISSBRUKADES AV NAZISTERNA

Bomärken har ett symbolvärde och det finns ett årtiotal olika grundtyper som varierats i det oändliga. Symbolerna har haft olika betydelse beroende på plats, tid och sammanhang.

Gammakorset har till exempel brukats i många tusen år som soltecken i Asien, i Europa som ett förkristet soltecken och senare som fördubblat Jesusmonogram. Fram till 1933 tjänade det som logotyp för ASEA. Där-

efter användes det som förlaga till nazisternas ökända hakkors.

Några bomärken har sett ut som, och brukats jämsides med, runor fram till 1900-talet i bland annat Älvdalen. Bomärken har inte något upp och ner och kan även skrivas spegelvänt med bibehållen betydelse.

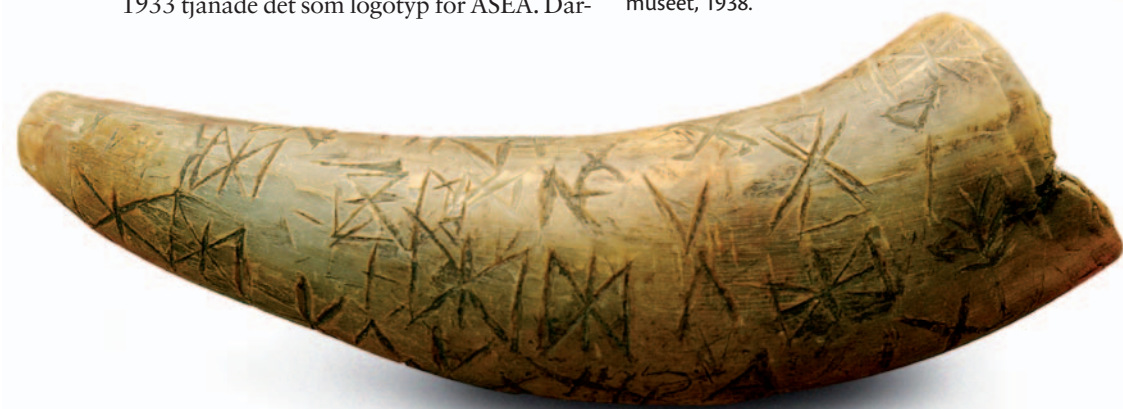
SÖNER LA TILL ETT STRECK

Alla bomärken har genomgått någon form av trädning vid generationsskiften men ursprungsmärket har behållits av någon släktgren och därför använts i århundraden. Med trädning menas att alla sönerna inte använde exakt samma bomärke utan tillfogade ett bistreck till faderns bomärke.

MER OM BOMÄRKEN

Glömda Gudstecken – Från fornkyrklig dopliturgi till allmogens bomärken av Tuve Skånberg. Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv, 2003.

Gruddbo på Sollerön – En byundersökning av Gösta Berg/Sigfrid Svensson (red). Nordiska museet, 1938.

Jagar bort ulven. Tjuthornet, troligen från 1700-talet, är helt täckt av olika bomärken. Vallkullorna i Dalarna använde tjuthorn för att skrämja bort vargar.